

(বিজ্ঞান জগতৰ সোণালী মুকুটা)

‘ক্ষীৰধৰ বৰুৱা’ - বিজ্ঞান জনপ্ৰিয়কৰণৰ আন এটা নাম

- ৰিপুঞ্জয় বৰদলৈ সহকাৰী শিক্ষক (অংক), চেঙামাৰী উচ্চ মাধ্যমিক বিদ্যালয়

অবিভক্ত শোণিতপুৰ জিলাৰ জামুগুৰিহাটৰ বাঁহবৰীয়া গাঁৱৰ খেতিয়কৰ পৰিয়ালত ১৯৪৭ চনত জন্ম গ্ৰহণ কৰা বৰুৱাই সৰুৰেপৰা সৃষ্টিশীল বৈজ্ঞানিক মনৰ পৰিচয় দি গাঁওবাসীৰ লগতে শিক্ষাগুৰুসকলক আচৰিত কৰি তুলিছিল। নৈসৰ্গিক পৰিৱেশ আৰু সেই পৰিৱেশত ঘটা ক্ৰমবৰ্ধমান যান্ত্ৰিকতাৰ সংযোজনে ‘অকণটি’ নামৰ সেই সৰু ল’ ৰাটোক (বৰুৱাৰ ঘৰত মতানাম) এক অনুসন্ধিৎসু মনৰ উপহাৰ দিছিল। জন্মস্থানৰপৰা থকা কিছু দূৰৈত থকা পাণপুৰ ঘাটৰ পৰা অহা পানী জাহাজৰ উকিয়ে আকৰ্ষিত কৰা সেই সৰু ল’ ৰাটোৱে ১০ বছৰ বয়সতে জাহাজৰ আৰ্হিৰে কলগছৰ ভূৰত টাৰ্বাইন বা পাতচকৰি লগাই নিজৰ ঘৰৰ সন্মুখৰ পুখুৰীত চলাই গাঁৱৰ ৰাইজক আচৰিত কৰিছিল। সেয়া আছিল যেন তেওঁৰ জীৱনজোৰা বিজ্ঞান-জনপ্ৰিয়কৰণ সাধনাৰ অভিযানৰ আৰম্ভণি। জাহাজ’ সজাৰ সফলতা লাভ কৰি নতুন উদ্যমেৰে নিজৰ সৃষ্টিশীল মনৰ হাবিয়াস পুৰণ কৰিবলৈ প্ৰৱেশিকা বিজ্ঞান’ (লেখক চন্দ্ৰমল কাকতি) নামৰ পাঠ্যপুথিত থকা টেলিগ্ৰাফ যন্ত্ৰ ১২ বছৰ বয়সতে নিৰ্মাণ কৰি শিক্ষাগুৰুৰ ওচৰত প্ৰদৰ্শন কৰি ভৱিষ্যতে ‘বিজ্ঞানী হোৱাৰ আশীৰ্বাদ’ পাইছিল। সেই সময়তে গাঁৱৰ ভাওনা, থিয়েটাৰ আদিৰ বাবে মুখাসজা, ছায়াচিত্ৰ প্ৰদৰ্শন কৰা আদি তেওঁৰ নিয়মীয়া কাম আছিল। এবাৰ তেওঁ স্বাধীনতা দিবস উপলক্ষে হোৱা পতাকা উত্তোলনৰ বাবে এটা যান্ত্ৰিক যতন উদ্ভাৱন কৰি মানুহক আচৰিত কৰিছিল। প্ৰশ্ন হ’ব পাৰে, ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰ বিজ্ঞান সাহিত্য চৰ্চাত উপৰিউক্ত ঘটনা বা কথাৰ গুৰুত্ব তথা প্ৰয়োজন ক’ত আছে? আমি অনুভৱ কৰোঁ, এজন বিজ্ঞান সাহিত্যৰ লেখক হবলৈ অকল বিজ্ঞানৰ বিষয়সমূহৰ তাত্ত্বিক জ্ঞান থাকিলেইনহ’ব, তেওঁৰ ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ উপৰিও বৈজ্ঞানিক মানসিকতাৰে পুষ্ট এটা সৃষ্টিশীল আৰু গতিশীল মন নিতান্তই প্ৰয়োজনীয়। সেইবাবেই হয়তো ২০০৩ চনত অনুষ্ঠিত হোৱা নাৰায়ণপুৰ শাখা সাহিত্য সভাৰ অষ্টাদশ অধিৱেশনত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই কৈছিল।

“মানৱ সমাজক জ্ঞান আৰু গৱেষণাৰ মাজেৰে প্ৰগতিৰ পথেৰে আগবঢ়াই নিয়া বিজ্ঞানৰ প্ৰতিটো আৱিষ্কাৰেই প্ৰকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। প্ৰতিজন বিজ্ঞানীৰ প্ৰতিটো আৱিষ্কাৰৰ অন্তৰালতে লুকাই থাকে সুন্দৰৰ অনন্ত জিজ্ঞাসা। সেইদৰে ভাৱনা আৰু কল্পনাৰে সুন্দৰৰ সাধনা কৰা এজন কবিৰ কাব্য

সৃষ্টিততা লুকাই থাকে সুন্দৰৰ ছবি। সেই বাবেই এজন বিজ্ঞানী আৰু এজন কবিৰ মাজত সাধনাৰ পথ ভিন্ন হলেও দুয়ো সুন্দৰৰেই অভিন্ন পূজাৰী।” | টেলিগ্ৰাফ যন্ত্ৰ তৈয়াৰ কৰি যিজন শিশু ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই সৃষ্টিশীল বৈজ্ঞানিক মনৰ পৰিচয় দিছিল, সেই বৰুৱাই ১২ বছৰ বয়সতে নিজে লিখা আৰু হাতে লিখি প্ৰকাশ কৰা শলিতা’ নামৰ কিতাপখনেৰে তেতিয়াই নিজৰ সাহিত্যিক প্ৰতিভাৰ পৰিচয় দিছিল। সেই সাহিত্যচৰ্চাৰ শলিতাই আজিও পোহৰ বিলাই আছে। বৰুৱাৰ জীৱনৰ প্ৰথম বিজ্ঞান লেখা বুলি ক’ বুলি গলে বিদ্যালয়ৰ বাৰ্ষিক ছপা আলোচনী অংকুৰ’ ত প্ৰকাশ হোৱা লেখা ‘গণিতজ্ঞ শ্ৰীনিবাস ৰামানুজনৰ জীৱনী’ আৰু সেই সময়ৰ ৰুছ মহাকাশচাৰী গাগানিটিট’ ভৰ মহাকাশ অভিযানৰ সাফল্যৰ আলমত লিখা এটা কবিতা এটি ইচ্ছা’ ৰ কথা উল্লেখ কৰিব পৰি। অষ্টম মানৰ ছাত্ৰ বৰুৱাই লেখা আন এখন পুথি আছিল ব্যংগাত্মক কবিতাৰ সংকলন ‘কোৱাভাতুৰী’। এই ৰচনাতোই তেওঁ পাছৰ জীৱনৰ কাৰ্টুন-শিল্পীৰ মনটোৰ অংকুৰণ ঘটিছিল। ‘শলিতা’ নামৰ হাতে লিখা পুথিখন পঢ়ি মই আচৰিত নহৈ নোৱাৰিলোঁ। সেইখন গল্পৰ পুথি। সৰু সৰু কাহিনীবোৰ পঢ়ি মই এক প্ৰকাৰ স্তম্ভিত হ’ লোঁ। সেইখন বৰুৱাৰ সৃষ্টিশীল মনৰেই পৰিচায়ক। মই আগহেৰে সুধিলোঁ— তেখেতে কল্পবিজ্ঞান নিলিখে কিয় ? তেখেতে কলে যে তেখেতে তিনিটা কল্পবিজ্ঞান লিখিছিল ১৯৭০চনৰ দশকত। সেয়া ‘বিস্ময়’ আলোচনীত প্ৰকাশ হৈছিল। কিছু বছৰৰ আগতে ‘সাতসৰী’ আলোচনীতো এটা কল্পবিজ্ঞান লিখিছিল। যোৱা বছৰ সাদিন’ কাকততো তেখেতৰ এটা কল্পবিজ্ঞান প্ৰকাশ পাইছিল। বহুতো পঢ়ুৱৈয়ে বৰুৱাৰ কল্পবিজ্ঞান পঢ়ি আৰু লিখিবলৈ অনুৰোধ কৰিছিল। তেখেতৰ অন্তৰংগ সহপাঠী বন্ধু ড° দীনেশ চন্দ্ৰ গোস্বামীয়েও তেখেতক হেনো ইতিমধ্যে প্ৰকাশ পোৱা কল্পবিজ্ঞানকেইটা ঘূপাই প্ৰকাশ কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছে। তেখেতে এনে ধৰণৰ (অৰ্থাৎ প্ৰকাশ কৰাৰ দৰে) কামবোৰ পিছুৱাই থৈ কাম কৰিহে যায়। তেখেতৰ পৰিকল্পনা আছে, ব্ৰিটিছৰ দিনত নৱপ্ৰস্তৰ যুগৰ আহিলা আৱিষ্কাৰ হোৱা এই বিশ্বনাথ অঞ্চলক লৈ এখন প্ৰত্নতাত্ত্বিক কল্পবিজ্ঞান উপন্যাস ৰচনা কৰাৰ। আনকো পাৰিলে এই কামটো কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছে।

উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰথম বিজ্ঞান সাংবাদিক। সম্প্ৰতি, বয়সৰ জোখেৰে ৭৩ বছৰত ভৰি দিয়া ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই বৰ্তমান ডেকা ল’ ৰাৰ দৰে তীব্ৰ গতিত কম্পিউটাৰৰ কিবৰ্ডৰ সহায়তহে লিখা-মেলা কৰে; কাগজ কলম ব্যৱহাৰ নকৰে। আনকি, কিতাপৰ ছেটিং, ডিজাইন, কভাৰ আদিও এজন পেছাদাৰী ডিটিপি অপাৰেটৰৰ দৰে কৰিব পাৰে। বৰুৱাই নিজা ঘৰতে কম্পিউটাৰ স্থাপন কৰি নিজে কলা-কৌশল আয়ত্ত কৰি লোৱাৰ বাবেই বিশ্বকোষৰ বিজ্ঞানৰ খণ্ড তিনিটা নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ আগতেই (মাত্ৰ ১৮ মাহতে) প্ৰকাশ কৰিব পৰা গৈছিল। এইক্ষেত্ৰত মুখ্য সম্পাদক ড দীনেশ চন্দ্ৰ গোস্বামী আৰু আন

এগৰাকী সহযোগী সম্পাদক ড° সোণেশ্বৰ শৰ্মাৰ দিনে ৰাতিয়ে কৰা কষ্টকো স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব।

উল্লেখযোগ্য যে ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই নৱম মানত পঢ়ি থাকোঁতে ৰবৰৰ ইংৰাজী আখৰ কলকতাৰ পৰা মগাই আনি ঘৰতে টাইপ ৰাইটাৰ এটা নিৰ্মাণ কৰি উলিয়াইছিল। কিন্তু আখৰবোৰ ৰবৰৰ হোৱা বাবে লিখাবোৰ ধাতুৰ আখৰৰ দৰে স্পষ্ট হোৱা নাছিল। তাতোকৈ আচৰিত কথা হ'ল, নৱম মানত থাকোঁতে (১৯৬১ চনত) বৰুৱাই 'অসম বাণী' বাতৰি কাকতৰ আৰ্হিত ছাত্ৰ বন্ধু' নামৰ ছয় পৃষ্ঠাৰ সাদিনীয়া বাতৰি কাকত এখন একক প্ৰচেষ্টাৰে সম্পাদনা কৰি উলিয়াইছিল। বৰুৱাই 'ছাত্ৰ বন্ধু'ৰ তিনিটা কাৰ্বন-কপি উলিয়াইছিল, তাৰে একপি শিক্ষকৰ জিৰণিকোঠালৈ, একপি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকললৈ পঠিয়াই একপি নিজৰ হাতত ৰাখিছিল। কি নাছিল ছাত্ৰ বন্ধু'ত – ছপাকৰা বাতৰি কাকতৰ দৰে বাকহৰ ভিতৰত মহৎ লোকৰ বাণী, জননী, বিজ্ঞাপন, স্থানীয় বাতৰিৰ উপৰিও বিশেষ কিছুমান বিষয়ৰ সুন্দৰ নিবন্ধ প্ৰকাশ পাইছিল। বৰ্তমানেও বৰুৱাৰ হাতত ছাত্ৰ বন্ধুৰ কপিসমূহ অক্ষত অৱস্থাত সংৰক্ষিত হৈ আছে। বৰুৱাই ছাত্ৰবন্ধুত সম্পাদকলৈ লিখা চিঠি'ৰ শিতানত বিদ্যালয়ৰ খোৱা পানীৰ সমস্যাৰ ওপৰত লিখা চিঠি প্ৰকাশ কৰাৰ বাবে প্ৰধান শিক্ষকৰ চেকনিৰ পিটন খাব লগা হৈছিল।

'ছাত্ৰ-বন্ধু' য়েই বৰুৱাৰ জীৱনৰ বিজ্ঞান-সাংবাদিক' জনৰো জন্মদাতা যেন লাগে। নহ'লে নো অসমীয়া প্ৰতিদিন বাতৰিকাকতৰ প্ৰথমগৰাকী সম্পাদক, ৰাষ্ট্ৰীয় খ্যাতিসম্পন্ন বিশিষ্ট সাংবাদিক, বুদ্ধিজীৱী হাইদৰ হুছেইনে ক্ষীৰধৰ বৰুৱাক 'উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ প্ৰথম গৰাকী বিজ্ঞান-সাংবাদিক' বুলি কয়নে? অকল সেয়েই নহয়, অসম বাণী, সাদিন, নতুন অসমীয়া, দৈনিক অসম, আমাৰ অসম, দৈনিক জনমভূমি আদি কাকতত ১৯৭০চনৰ দশকৰ আগৰেপৰা বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন নতুন বা-বাতৰি, বিজ্ঞান জগতত সংঘটিত সমসাময়িক ঘটনাৱলী প্ৰকাশ কৰি আহিছে। বিভিন্ন সময়ত বিশিষ্ট সাংবাদিক ৰাধিকা মোহন ভাগৱতী, কীৰ্তিনাথ হাজৰিকা, আৰু তিলক হাজৰিকাই বৰুৱাক বিজ্ঞানৰ প্ৰবন্ধ আৰু লগতে একোটা কাৰ্টুন সন্নিৱিষ্ট কৰিবলৈ পৰামৰ্শ দিছিল। ২০০৭ চনত গুৱাহাটীৰ প্ৰেছ ক্লাবত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰ সম্বৰ্ধনাৰ্থে আয়োজিত সাংবাদিকতাত বিজ্ঞান' শীৰ্ষক এখন সভাত তেওঁ কৈছিল? “ বিজ্ঞান সাংবাদিক এজনে যিকোনো সংবাদ, বিশেষকৈ অন্ধবিশ্বাস জড়িত থকা সংবাদসমূহ কেৱল চাঞ্চল্য সৃষ্টিৰ উদ্দেশ্যে প্ৰচাৰ কৰিব নালাগে। সংবাদটোৰ ওপৰত নিজৰ যুক্তি আৰু শুদ্ধতা পৰ্য্যৱেক্ষণ কৰি ৰাইজক শুদ্ধ বাতৰি পৰিৱেশন কৰিব পাৰিলেহে তেওঁক প্ৰকৃত বিজ্ঞান সাংবাদিক বুলি ক'ব পাৰি।” উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ বিজ্ঞানকাৰ্টুনৰ (ছোয়েন্টুন) বাটকটীয়া ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই বিজ্ঞান জনপ্ৰিয়কৰণৰ আহিলা হিচাপে ৰচনা কৰা সাহিত্যৰ লগত চিত্ৰ আৰু কাৰ্টুন সংযোজন কৰাটো তেওঁৰ লেখনীৰ অন্যতম বৈশিষ্ট্য। ১৯৬৩ চনত অবিভক্ত অসমৰ ভিতৰত

প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত সপ্তদশ স্থান লাভ কৰি কটন কলেজৰ বিজ্ঞান শাখাত নামভৰ্তি কৰে। কটন কলেজত বৰুৱাই ঘাইকৈ কলমৰ সলনি তুলিকা হাতত তুলি লৈছিল। সেই সময়ত বৰুৱাক কাৰ্টুনৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত কৰোৱা ব্যক্তিজন আছিল অসমৰ বিশিষ্ট অভিনেতা ভোলা কটকী। ভোলা কটকীয়ে ক্ষীৰধৰ বৰুৱাক কটন কলেজৰ হোষ্টেলৰপৰা লগত লৈ সেই সময়ৰ অসমৰ বিশিষ্ট কাৰ্টুন-শিল্পী ত্ৰৈলোক্য দত্ত আৰু চিত্ৰশিল্পী প্ৰসেনজিৎ দুৱৰাৰ লগত পৰিচয় কৰাইছিল। ত্ৰৈলোক্য দত্তৰ পৰাই ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই কাৰ্টুনৰ আদিপাঠ শিকিছিল। বৰুৱাই আজৰি সময়ৰ বেছিখিনি জিলা পুথিভঁৰাল আৰু আমেৰিকান বুক ছেণ্টাৰত পাৰ কৰিছিল। সেইসময়তে বৰুৱা কাৰ্টুনৰ পিতৃ উইলিয়াম হোৰ্থ, টমাছ ব্ৰউলেনছনৰ কাৰ্টুনে বৰকৈ আকৰ্ষিত কৰিছিল। তদুপৰি, ফৰাছী কাৰ্টুনিষ্ট ড' মিয়েৰ অন' ৰি, পুলক গগৈ, আৰু কে লক্ষ্মণ, মেৰিঅ' আদিৰ দৰে বিখ্যাত কাৰ্টুনিষ্টসকলৰ কাৰ্টুনৰ প্ৰেমত পৰিবলৈ ধৰে। বৰুৱাই কটন কলেজত অনুষ্ঠিত কৰা বাৰ্ষিক কলেজ সপ্তাহৰ প্ৰদৰ্শনীসমূহত প্ৰতি বছৰে কাৰ্টুনত বিশেষ পুৰস্কাৰ লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। বৰুৱাৰ বিজ্ঞানৰ মডেল সজাটো আছিল বিজ্ঞান আৰু কলাৰ সংগমৰ অন্যতম নিদৰ্শন। তেওঁ স্নাতক শ্ৰেণীত পঢ়ি থাকোঁতে 'পাৰমাণৱিক শক্তিকেन्द्र' ৰ এটা আৰ্হি প্ৰস্তুত কৰি কলেজ সপ্তাহৰ প্ৰদৰ্শনীত দেখুৱাইছিল। সেই সময়ৰ অসমৰ তদানীন্তন মুখ্যমন্ত্ৰী বিমলা প্ৰসাদ চলিহাই বৰুৱাৰ এই মডেলৰ ভূয়সী প্ৰশংসা কৰিছিল।

১৯৬৭ চনত অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ 'বিজ্ঞান জেউতি' আলোচনীখনৰ সম্পাদক অধ্যাপক শ্যামপ্ৰসাদ শৰ্মাই গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ স্নাতকোত্তৰ মহলাৰ ছাত্ৰ হৈ থকা ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰ হোষ্টেললৈ এখন চিঠি দি বিজ্ঞান জেউতিৰ বাবে ৰসায়নৰ কেইটামান প্ৰবন্ধ আৰু বিজ্ঞান কাৰ্টুন বিচাৰিছিল। বৰুৱাই কাঁচ', কাৰ্বন জগত' আৰু কৃত্ৰিম সূতা' নামৰ তিনিটা প্ৰবন্ধ লিখি একেলগে সম্পাদক হাতত দি আহিছিল। শ্যামপ্ৰসাদ শৰ্মাই বৰুৱাৰ কাৰ্টুনৰদ্বাৰা প্ৰভাৱিত হৈ তেওঁক বিজ্ঞান জেউতিৰ চিত্ৰ সম্পাদকৰ দায়িত্বভাৰ অৰ্পণ কৰি প্ৰবন্ধৰ লগত সংগতি থকা ছবিবোৰ অঁকাইছিল। বিজ্ঞান জেউতিত আৰম্ভ কৰা যাত্ৰাৰ পৰা ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই আৰু পিছলৈ ঘূৰি চাবলগীয়া হোৱা নাই। নিৰন্তৰ গতিত তেখেতে কাৰ্টুন আঁকাৰ চৰ্চা অব্যাহত ৰাখিলে। ১৯৬৭ চনত ব্যংগ-গীতিকাৰ-গায়ক দোস্তু হৰিবুৰ ৰহমানে বিজ্ঞান জেউতিত মানুহৰ চন্দ্ৰ অভিযান সম্বন্ধে দুখন কাৰ্টুন আঁকিছিল। তাৰ পাছত কেইবাবছৰ ধৰি বিজ্ঞান জেউতিত বৰুৱাৰ বিজ্ঞান কাৰ্টুন প্ৰকাশ পাইছিল। বৰুৱাই ১৯৬৮ চনৰ পৰা ২০০৩ চনলৈকে বিভিন্ন বাতৰিকাকত আৰু আলোচনীত প্ৰকাশ কৰা ৮০টা বিজ্ঞান কাৰ্টুনৰ এটা সংকলন (বিজ্ঞান কাৰ্টুন, ২০০৩) গ্ৰন্থাকাৰে প্ৰকাশ পাইছিল। বিজ্ঞান জনপ্ৰিয়কৰণৰ সুদক্ষ সংগঠক ক্ষীৰধৰ বৰুৱাক বিজ্ঞান-জনপ্ৰিয়কৰণৰ ক্ষেত্ৰখনত এজন সুদক্ষ সংগঠক হিচাপেও আমি পাই আহিছোঁ। তেখেতে কেইবাটাও বিজ্ঞান অনুষ্ঠানৰ নিষ্ঠাবান মুৰব্বীৰ দায়িত্ব পালন কৰি সেই অনুষ্ঠানসমূহে নিজ নিজ লক্ষ্যত উপনীত হোৱাত অৰিহণা যোগাইছে।

উদাহৰণস্বৰূপে, ১৯৯৯ চনত প্ৰতিষ্ঠা হোৱা অসম বিজ্ঞান লেখক সংস্থাৰ দ্বিতীয় দ্বিবৰ্ষৰ সভাপতিৰ দায়িত্ব ২০০২ ৰ পৰা ২০০৪ চনলৈকে পালন কৰিছিল। এইদুটা বছৰতে বৰুৱাৰ নেতৃত্বত অসমৰ বিভিন্ন বিজ্ঞান লেখকৰ লেখা সন্নিৱিষ্ট কৰি বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন বিষয়ৰ ১৩ খন পুস্তিকা প্ৰকাশ কৰা হৈছিল। সেইসমূহ হ’ল ‘জিন’ ম’, ‘বিজ্ঞানে পৰশে জীৱন’, ‘জ্যোতিষবিদ্যাৰ বৈজ্ঞানিক ভিত্তি আছেনে?’, ‘জীৱ-জন্তু সম্পৰ্কে কিছুমান অন্ধবিশ্বাস’, ‘জুই আৰু জুয়ে পোৰা’, ‘ভাঙনি’, ‘অন্ধবিশ্বাস আৰু বিজ্ঞান’, ‘বৈজ্ঞানিক মানসিকতা কিয় লাগে?’, ‘পৰিপুষ্টিৰ কথা’, ‘পৰিৱেশ, স্বাস্থ্য আৰু অনাময়’, ‘আমাৰ স্বাস্থ্যৰ কথা’, ‘ভাল খেতি-বাতিৰ কথা’ আৰু ‘কোৱাণ্টাম’। ইয়াৰ উপৰিও ২০০৪ চনত ৰাজ্যিক ভিত্তিক বিজ্ঞান-সাহিত্যৰ অনুবাদ কৰ্মশালা’ আৰু ২০০৫ চনত পুতলা নাচৰ জৰিয়তে বিজ্ঞান জনপ্ৰিয়কৰণ কৰ্মশালা আয়োজিত কৰি সমাজত বিজ্ঞান প্ৰচাৰৰ এক নতুন জোৱাৰৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল।

ঠিক সেইদৰে ১৯৯৯ চনৰ পৰা ২০০১ চনলৈকে ‘বিজ্ঞান জেউতিৰ’ সম্পাদকৰ দায়িত্বত থাকোঁতে বৰুৱাই অসমৰ একমাত্ৰ বিজ্ঞানৰ আলোচনীখনত ন-ন বিষয়ৰ সংযোজন কৰি আলোচনীখনক অধিক জনপ্ৰিয় কৰি তুলিছিল। সেই বিষয়সমূহৰ ভিতৰত আছিল। ‘মোৰ দৃষ্টিত বিজ্ঞান’, ‘কিৰিষণা’, ‘ঘৰুৱা বিজ্ঞান, বিজ্ঞান কাৰ্টুন ইত্যাদি। সেই সময়ত বিজ্ঞান জেউতিৰ জনপ্ৰিয়তা বাঢ়িছিল বুলি সকলোৱে মত প্ৰকাশ কৰিছিল।

সেই কালছোৱাতে ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই অসমীয়া বিজ্ঞান সাহিত্যৰ জগতখনলৈ এটা নতুন সংবাদ কঢ়িয়াই আনিছিল। তেখেতে জামুগুৰিহাটৰ অতি প্ৰাচীন বীণাপাণি পুথিভঁৰালৰ পুথিসমূহৰ মাজৰপৰা কেইখনমান পুৰণি আলোচনী উদ্ধাৰ কৰিলে। ১৯২৫-১৯৫১ চনৰ কালছোৱাত প্ৰকাশিত সেই সৰু আলোচনীখনৰ নাম ‘পশুপালন’ সম্পাদক ডা° কনক চন্দ্ৰ শৰ্মা। সেইখনেই আছিল প্ৰথম অসমীয়া বিজ্ঞান আলোচনী।

১৯৭০ চনত বিশ্বনাথ মহাবিদ্যালয়ত ৰসায়নবিজ্ঞান বিভাগত অধ্যাপক হিচাপে দায়িত্ব লোৱাৰ পিছৰপৰাই তেখেতে বিশ্বনাথ চাৰিআলিৰ আঞ্চলিক মইনা পাৰিজাত আৰু অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ বিভিন্ন শাখাৰ সহযোগত গ্ৰীষ্মকালীন বিজ্ঞান কৰ্মশালা, আলোচনাচক্ৰ, বিজ্ঞান-বিষয়ৰ মনোৰঞ্জন কাৰ্যসূচী, বিজ্ঞানৰ কুইজ আদি কাৰ্যসূচীত নেতৃত্ব দি ছাত্ৰছাত্ৰীসকলৰ বিজ্ঞান শিক্ষা তথা বৈজ্ঞানিক মনস্কতাৰ বিকাশত অৰিহণা যোগাইছিল।

১৯৭৬-৮০ চনৰ কালছোৱাত ড° পৰিত্ৰ কুমাৰ শৰ্মাই গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ত আৰম্ভ কৰা ৰসায়ন শিক্ষা সমাজ’ ৰ বিশ্বনাথ চাৰিআলি শাখাৰ সম্পাদক হিচাপে মহাবিদ্যালয় আৰু বিদ্যালয়সমূহত

ৰসায়নবিজ্ঞানৰ জনপ্ৰিয়কৰণৰ কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণ কৰিছিল। সেই সমাজৰ মুখপত্ৰ ৰসায়ন শিক্ষা’ ত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই জনপ্ৰিয় প্ৰবন্ধ আৰু কাৰ্টুন প্ৰকাশ কৰিছিল।

১৯৮১ চনত অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ বিশ্বনাথ চাৰিআলি শাখাৰ উদ্যোগত অসমত প্ৰথম বাৰৰ বাবে ‘ছাত্ৰ বিজ্ঞান শিবিৰ’ অনুষ্ঠিত কৰা হৈছিল। সেই কাৰ্যসূচীৰ অন্যতম প্ৰধান হোতা আছিল ক্ষীৰধৰ বৰুৱা। তেওঁ ১৯৮৪-১৯৮৭ চনৰ কালছোৱাত বিশ্বনাথ চাৰিআলি শাখাৰ সম্পাদক হিচাপে বিভিন্ন কাৰ্যসূচীৰে বিজ্ঞানক ৰাইজৰ মাজলৈ নিয়াত গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰিছিল।।

ক্ষীৰধৰ বৰুৱা জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান চৰ্চাৰ এগৰাকী স্ব-শিক্ষিত অপেছাদাৰী ব্যক্তি। তেখেতে জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান আৰু মহাকাশ অভিযানৰ বিষয়ে ভালেমান জনপ্ৰিয় প্ৰবন্ধ ৰচনা কৰিছে। তেখেতে ‘জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান আৰু মহাকাশ অভিযানৰ অভিধান’ এখনো প্ৰণয়ন কৰি আছে। ১৯৮০ চনৰ ১৬ ফেব্ৰুৱাৰিত ঘটা পূৰ্ণগ্ৰাস সূৰ্যগ্ৰহণৰ আলোকচিত্ৰ তেখেতে এটা সৰু কেমেৰাৰে গ্ৰহণ কৰিছিল। সেই ছবি পৰৱৰ্তী কালত নতুন দিল্লীৰ নেহৰু প্লেনেটেৰিয়ামে সংগ্ৰহ কৰি নিছিল। সেইদৰে, ১৯৮৬-৮৭ চনত হেলিৰ ধূমকেতুৰ আৱিৰ্ভাব হোৱাৰ সময়ত তেখেতে উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলৰ আকাশত প্ৰথমে সেই ধূমকেতু চিনাক্ত কৰি বিশেষ পদ্ধতিৰে আলোকচিত্ৰ গ্ৰহণ কৰিছিল। সেই বাতৰি আৰু ছবি বিভিন্ন বাতৰিকাকতত প্ৰকাশ পাইছিল। তেখেতৰ নেতৃত্বত তিনি মাহ কাল স্থানীয় ৰাইজে দূৰবীনৰ সহায়ত হেলিৰ ধূমকেতু নিৰীক্ষণ কৰিছিল। তাৰ পাছৰ কালতো বৰুৱাই সূৰ্য্যগ্ৰহণ, চন্দ্ৰগ্ৰহণ, শুক্ৰৰ অতিক্ৰমণ আদি পৰিঘটনাৰ সময়ত ৰাজহুৱা বক্তৃতা আৰু প্ৰদৰ্শনৰ আয়োজন কৰি আৰু সময়ে সময়ে আকাশ নিৰীক্ষণৰ কাৰ্যসূচীৰ ৰূপায়ণ কৰি জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানৰ জ্ঞান বিলোৱাত আগভাগ লৈ আছে।

১৯৯৭ চনত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাক হাইস্কুলৰ বিজ্ঞান শিক্ষাৰ উপযোগী হোৱাকৈ ৰসায়নৰ সঁজুলি-বাকছ প্ৰস্তুত কৰিবলৈ অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ ফালৰ পৰা দায়িত্ব অৰ্পণ কৰিছিল। সেই অনুসৰি তেখেতে কম খৰছী সহজলভ্য সামগ্ৰীৰে ৰসায়নৰ ত্ৰিছটাৰো অধিক পৰীক্ষা কৰিব পৰা এটা সঁজুলি বাকছ উদ্ভাৱন কৰে। সেই পৰীক্ষাসমূহৰ সৰস বৰ্ণনা সম্বলিত ৰসায়নৰ ৰসাল পৰীক্ষা’ নামৰ এখন পুথি অসম বিজ্ঞান সমিতিয়ে প্ৰকাশ কৰে। তেখেতৰ ৰসায়নবিজ্ঞানৰ আন এখন জনপ্ৰিয় পুথি হ’ল ৰসায়নৰ নানা ৰং’।

সমাজৰপৰা অন্ধবিশ্বাস দূৰ কৰি বৈজ্ঞানিক মানসিকতাৰ বিকাশ তথা বিস্তাৰৰ ক্ষেত্ৰত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই সততে আগভাগ লৈছিল। তেখেতৰ তেনে প্ৰচেষ্টাৰ এটা উদাহৰণ দিলেই বোধহয় যথেষ্ট হ’ব। ১৯৯৭ চনত যেতিয়া দেশত ‘গণেশে গাখীৰ খোৱা বুলি প্ৰচাৰ কৰি জনসাধাৰণৰ মাজত অন্ধবিশ্বাস প্ৰতিষ্ঠা কৰাৰ অপচেষ্টা চলিছিল, তেতিয়া ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই গাঁৱে-নগৰে গৈ গণেশৰ মূৰ্তি দাঙি ধৰি গাখীৰ খোৱাটো অমূলক বুলি প্ৰমাণ কৰিছিল। কলেজৰ শ্ৰেণী-কোঠাত ছাত্ৰছাত্ৰীৰ আগত

প্ৰদৰ্শন কৰিছিল, গণেশে গাখীৰ পান কৰা’ আপাত ঘটনাটো জুলীয়া পদাৰ্থৰ কৈশিক ক্ৰিয়া আৰু পৃষ্ঠটান নামৰ ধৰ্মৰ বাবে সম্ভৱ হ’ ব পাৰে।। বিজ্ঞান জনপ্ৰিয়কৰণ আৰু বিজ্ঞান সাহিত্যৰ বিকাশত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰ জীৱনৰ অন্যতম অৱদান হ’ ল ২০০১ চনত তেখেতে বিশ্বনাথ চাৰিআলিত প্ৰতিষ্ঠা কৰা ‘আকাশ শিশু বিজ্ঞান অনুষ্ঠান আৰু ‘আকাশ প্ৰকাশন’। আকাশ শিশু বিজ্ঞান অনুষ্ঠান’ ৰে অংগ ‘আকাশ বিজ্ঞান আৰু পৰিৱেশ শিক্ষা কেন্দ্ৰ’ ৰ জৰিয়তে নিয়মীয়াকৈ শিশুক আনন্দময় পদ্ধতিৰে সাধাৰণ বিজ্ঞানৰ লগতে পৰিৱেশবিজ্ঞান, গণিত আৰু জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানৰ পাঠদান কৰি থকা হৈছে। আকাশ প্ৰকাশনৰপৰা তিনিখন জনপ্ৰিয় বিজ্ঞানৰ গ্ৰন্থ প্ৰকাশ কৰা হৈছে। সেয়া হ’ ল বাৰ্ট’ ল্ট ব্ৰেখটৰ ‘গেলিলিঅ’ গেলিলি’ (অনুবাদ ও ক্ষীৰধৰ বৰুৱা), মই কৈছোঁ – ৰসিকতাৰে বিজ্ঞান’ (ৰাণা হাজৰিকা), আৰু ‘প্ৰকৃতি, বিজ্ঞান আৰু মানুহ’ (ৰিপুঞ্জয় বৰদলৈ)। ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰদ্বাৰা প্ৰণীত নতুন অসমীয়া পৰিভাষা কোষ’, ‘পৰিৱেশবিজ্ঞান ও অৰপৰা ক্ষ-লৈ’, ‘সহস্ৰাধিক বিখ্যাত বিজ্ঞানী’ আৰু জ্যোতিৰ্বিজ্ঞান অভিধান’, আৰু ৰিপুঞ্জয় বৰদলৈৰ বিজ্ঞানৰূপক সংকলন ‘নেম’ নিচ্ছ’ প্ৰকাশিত হৈ ওলাইছে।

২০০৬ চনত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই নিজৰ জন্মঠাই জামুগুৰিহাটত এখন ‘বিজ্ঞান-গ্ৰাম’ স্থাপন কৰাৰ উদ্দেশ্যে গ্ৰাম্য জন বিজ্ঞান মঞ্চনামৰ এটা সংগঠনৰ জন্ম হৈছিল। নিজা চিন্তা আৰু পৰিকল্পনাৰে বিজ্ঞান-গ্ৰাম’ ক জামুগুৰিহাটৰ ৰাইজ আৰু বিশিষ্ট সাংবাদিক ৰাধিকা মোহন ভাগৱতী, গণেশ পাঠক, ধৰ্মেশ্বৰ হাজৰিকা, চেনাৰাম হাজৰিকা আদি ব্যক্তিৰ প্ৰত্যক্ষ সহযোগত স্থাপন কৰিবলৈ প্ৰচেষ্টা চলোৱা হৈছিল। এছিয়াৰ ভিতৰতে এক অগতানুগতিক পৰিকল্পনা হিচাপে চিহ্নিত হোৱা বিজ্ঞান-গ্ৰাম’ ৰ প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ ওলোৱা বাতৰি ৰাষ্ট্ৰীয় বাতৰিকাকতত গুৰুত্বসহকাৰে প্ৰথম পৃষ্ঠাতে প্ৰকাশ হৈছিল। কিন্তু দুখৰ বিষয় যে বিজ্ঞান-গ্ৰাম’ স্থাপনৰ সকলো প্ৰস্তুতি হৈ উঠাৰ পাছতো ৰাজনৈতিক পাকচক্ৰৰ বাবে সেই প্ৰকল্প কাৰ্য্যত পৰিণত হোৱা নাছিল।

১৯৬০ চনৰ দশকৰপৰা বিজ্ঞান সাহিত্য চৰ্চা কৰা ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই বিজ্ঞান সাহিত্য চৰ্চাৰ ক্ষেত্ৰখনত তিনিকুৰি বছৰত ভৰি দিলে। বৰ্তমানলৈকে ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই ২০খনৰো অধিক বিজ্ঞান গ্ৰন্থ আৰু ৯খন ৰসায়নবিজ্ঞান আৰু পৰিৱেশবিজ্ঞানৰ পাঠ্যপুথি ৰচনা কৰিছে। একেদৰে সমসাময়িক বাতৰি কাকত আৰু আলোচনী – অসম বাণী, সাদিন, আমাৰ অসম, দৈনিক অসম, দৈনিক জনমভূমি, প্ৰান্তিক, বিজ্ঞান জেউতি, প্ৰকাশ, গৰিয়সী, সাতসৰী, সঁফুৰা, মৌচাক, নতুন আৱিষ্কাৰ, নন্দিনী, বিস্ময় আদিত বৰ্তমানলৈকে দুহাজাৰৰো অধিক বিজ্ঞান বিষয়ক বিভিন্ন লেখা প্ৰকাশ পাইছে। অনাতাঁৰ মাধ্যম যোগে তেখেতৰ ৮০খন বিজ্ঞানভিত্তিক ৰূপক আৰু কথিকা প্ৰচাৰিত হৈছে। ক্ষীৰধৰ বৰুৱাক ‘গণমাধ্যমৰ (লেখনী, ছায়েন্টুন আৰু বিজ্ঞান-সঁজুলি বাকছ) জৰিয়তে উত্তৰ-পূৰ্বাঞ্চলত বিজ্ঞানক জনমুখী কৰি

তোলাৰ নিৰলস প্ৰচেষ্টাৰ বাবে ভাৰত চৰকাৰৰ বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিবিদ্যা বিভাগে ২০০৪ চনত ৰাষ্ট্ৰীয় বঁটা প্ৰদান কৰে। তেখেতে ১৯৯৯ চনত ৰাজ্যিক ভিত্তিত প্ৰদান কৰা ঘনশ্যাম গোস্বামী বিজ্ঞান জনপ্ৰিয়কৰণ বঁটা’ আৰু ২০১৬ চনত মুম্বাইস্থিত সৰ্বভাৰতীয় অনুষ্ঠান ৰসায়ন বিজ্ঞান শিক্ষক সংস্থাই ৰসায়ন শিক্ষাৰ বিকাশলৈ সৰ্বোত্তম অৱদান আগবঢ়োৱাৰ বাবে প্ৰদান কৰা ‘পি আৰ সিং বঁটা’ লাভ কৰে। ১৯৯৯ চনত সাহিত্য একাডেমিয়ে প্ৰকাশ কৰা ‘হুজ হু অৱ ইণ্ডিয়ান ৰাইটাৰ্ড’ গ্ৰন্থত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰ নাম অসম সাহিত্য সভাই বৰুৱাক বিজ্ঞান প্ৰচাৰৰ ক্ষেত্ৰত জীৱনজোৰা সাধনাৰ স্বীকৃতিস্বৰূপে ‘অনিল চন্দ্ৰ সোঁৱৰণী বিজ্ঞান সাহিত্য বঁটা’ প্ৰদান কৰে। প্ৰচাৰবিমুখ, নিষ্ঠাবান, অক্লান্ত বিজ্ঞানীকৰ্মী ক্ষীৰধৰ বৰুৱাই ২০০৪ চনত বিজ্ঞান জনপ্ৰিয়কৰণৰ ৰাষ্ট্ৰীয় বঁটা পোৱাৰ সময়ত সাংবাদিকে সোধা প্ৰশ্নৰ উত্তৰত কৈছিল। “আমি কোনো বটা-বাহনৰ বাবে কাম কৰা নাছিলোঁ। বিজ্ঞানক জনপ্ৰিয় কৰা, অন্ধবিশ্বাস, কুসংস্কাৰ আদি আঁতৰাই বিজ্ঞানক জনমুখী ৰূপদান কৰা, আৰু জনসাধাৰণৰ মাজলৈ নিবলৈ কৰা চেষ্টা অব্যাহত ৰাখিছোঁ। এই বটাপ্ৰাপ্তিয়ে মোক আৰু বিজ্ঞানক গণমাধ্যমৰ আহিলাৰূপে কাম কৰাসকলক উৎসাহিত কৰিব। মই এই বটাৰ পৰা পোৱা এক লাখ টকা শিশুৰ বিজ্ঞান বিকাশৰ বাবে প্ৰকল্পিত ‘আকাশ’ নামৰ শিশুৰ অনুষ্ঠানটিৰ বাবে খৰচ কৰিম।”

ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰ চমু জীৱন কৃতি জন্ম : ১৯৪৭ চনৰ ১ ছেপ্টেম্বৰ তাৰিখে বৰ্তমানৰ শোণিতপুৰ জিলাৰ জামুগুৰিহাটৰ বাঁহৰীয়া গাঁৱত জন্ম হয়। পিতৃ-মাতৃ : প্ৰয়াত কমলাকান্ত বৰুৱা আৰু প্ৰয়াত নিৰা বৰুৱা। শিক্ষা : (১) জামুগুৰি হাইস্কুলৰ পৰা ১৯৬৩ চনত সাধাৰণ গণিত, অতিৰিক্ত গণিত আৰু সংস্কৃত বিষয়ত লেটাৰ নম্বৰ সহ অবিভক্ত অসমৰ ভিতৰত সপ্তদশ স্থান লাভ কৰি প্ৰৱেশিকা পৰীক্ষাত উত্তীৰ্ণ। (২) ১৯৬৪ চনত কটন কলেজৰপৰা প্ৰাকবিশ্ববিদ্যালয় পাঠ্যক্ৰমত ৰসায়নবিজ্ঞানত সৰ্বোচ্চ নম্বৰসহ প্ৰথম বিভাগত উত্তীৰ্ণ। ১৯৬৭ চনত কটন কলেজৰপৰা তিনিবছৰীয়া স্নাতক পাঠ্যক্ৰমত ৰসায়নবিজ্ঞানত অনাৰ্ছসহ দ্বিতীয় শ্ৰেণী লাভ কৰি উত্তীৰ্ণ। (৩) ১৯৭০ চনত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ পৰা ৰসায়নবিজ্ঞান বিভাগত দ্বিতীয় শ্ৰেণীৰ স্নাতকোত্তৰ উপাধি লাভ। (৪) ১৯৮৮ চনত গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰপৰা পৰিৱেশবিজ্ঞান বিষয়ত এম. ফিল. উপাধি লাভ। অধ্যয়নৰ বিষয় : ‘বোকাজান ছিমেণ্ট উদ্যোগৰ পাৰিৱেশিক প্ৰভাৱ বিশ্লেষণ আৰু মূল্যায়ন। কৰ্মজীৱন : ১৯৭০ চনত বিশ্বনাথ মহাবিদ্যালয়ত নতুনকৈ খোলা বিজ্ঞান শাখাৰ ৰসায়নবিজ্ঞান বিভাগৰ মুৰব্বী অধ্যাপক হিচাপে যোগদান কৰি ২০০৬ চনৰ নৱেম্বৰত অৱসৰ গ্ৰহণ। পাৰিবাৰিক জীৱন : ১৯৭৭ চনত শিক্ষয়িত্ৰী লেখা বৰদলৈৰ লগত বিবাহ। দুটা সন্তান ও সুমন্ত বৰুৱা (১৯৭৯) আৰু বন্যা বৰুৱা (১৯৮৪)। প্ৰকাশিত গ্ৰন্থসমূহ : (ক) আকাশীযানৰ কথা (১৯৭২), সাগৰৰ কথা (১৯৭৫), বিশ্ববিখ্যাত মহিলা বিজ্ঞানী (১৯৮৩), বিজ্ঞানৰ ৰেঙণি (১৯৯০), বিজ্ঞানৰৰ’ দালি (১৯৯৬), অকণিৰ বিশ্ববিখ্যাত মহিলা বিজ্ঞানী

(১৯৯৫), বিজ্ঞানৰ সৰু-বৰ কথা (১৯৯৭), ৰসায়নৰ ৰসাল পৰীক্ষা (১৯৯৮), পানীয়েই জীৱন (১৯৯৭), ৰসায়নৰ পঞ্চৰত্ন (১৯৯৮), অসমীয়া বিজ্ঞানী (১৯৯৯), সাগৰৰ গৰ্ভত মানুহ (অনূদিত; ২০০০), ৰসায়নৰ নানা ৰং (২০০৩), বিজ্ঞান কাৰ্টুন (২০০৩), জুই আৰু জুয়ে পোৰা (২০০৪), প্ৰকৃতি (সহ-লেখক, ২০০৪), সময় যন্ত্ৰ (অনূদিত; ২০০৪), একুৰি বিজ্ঞানীৰ ল' ৰালিৰ ৰেঙণি (২০০৫), প্লাষ্টিক: মানৱ জাতিৰ প্ৰতি ভাবুকি (অনূদিত, ২০০৬), বিজ্ঞানৰ নতুন দিগন্ত (২০০৭), পৰিৱেশ বিজ্ঞান অভিধান (২০০৯), গেলিলিঅ' গেলিলি (অনুবাদ, ২০১১), লুই পেষ্টৰ (২০১৪), অসম বিজ্ঞান সমিতি: বিজ্ঞান প্ৰচাৰৰ সেৱাত ৬৫ বছৰ (সহ-প্ৰণেতা, ২০১৮)। (খ) ভৌত ৰসায়ন (প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় খণ্ড), ঔদ্যোগিক ৰসায়ন, বৈজ্ঞানিক ৰসায়ন, বিজ্ঞান পৰিচয় (অষ্টম মানৱ বিজ্ঞানৰ পাঠ্যপুথি), উচ্চতৰ মাধ্যমিক ৰসায়ন (প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় খণ্ড), নতুন ব্যৱহাৰিক ৰসায়ন, পৰিৱেশ বীথিকা। বিজ্ঞান-লেখনী প্ৰকাশৰ বিভিন্ন মাধ্যম : (১) ১৯৬৯-১৯৮০ চনৰ কালছোৱাত 'দৈনিক অসম' কাকতৰ শিক্ষা আৰু বিজ্ঞান' শিতানত প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ। (২) ১৯৮১ চনৰ পৰা ১২ বছৰ কাল অসম বাণী কাকতত বিজ্ঞান বিচিত্ৰা' শিতানত লেখা আৰু কাৰ্টুন প্ৰকাশ। (৩) ১৯৯০ ৰ দশকত সাদিন নামৰ সাপ্তাহিক বাতৰি কাকতত 'ঘৰে ঘৰে বিজ্ঞান' আৰু পৰৱৰ্তী কালত বিজ্ঞান-প্ৰসংগ' শিতানত ১০ বছৰ প্ৰবন্ধ আৰু কাৰ্টুন প্ৰকাশ। (৪) ১৯৮৩ চনৰপৰা প্ৰান্তিকত লেখা আৰম্ভ কৰে, আৰু ২০০৬ চনৰ পৰা 'বিজ্ঞান বৰ্ণালী' নামৰ শিতান প্ৰকাশ। (৫) ১৯৬৭ চনৰপৰা বৰ্তমানলৈকে বিজ্ঞান জেউতিত প্ৰবন্ধ প্ৰকাশ। (৬) ১৯৭৮-২০০৪ চনৰ কালছোৱাত আকাশবাণী গুৱাহাটী আৰু ডিব্ৰুগড় কেন্দ্ৰযোগে জনপ্ৰিয় বিজ্ঞানৰ ৮০ টাৰো অধিক কথিকা আৰু ৰূপক সম্প্ৰচাৰিত হৈছিল। (৭) অসম প্ৰকাশন পৰিষদৰ অসমীয়া বিশ্বকোষ', অসম সাহিত্য সভাৰ 'শিশু জ্ঞান কোষ', অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ 'বিজ্ঞান অভিধান (প্ৰথম খণ্ড), 'বিশ্বকোষ (বিজ্ঞান খণ্ড), আৰু অশোক প্ৰকাশনৰ বিজ্ঞান অভিধান' ত ভালেমান প্ৰৱিষ্টি ৰচনা কৰিছে। (৮) অসম বিজ্ঞান পৰিৱেশ আৰু প্ৰযুক্তি প্ৰতিষ্ঠানে (এছটেক) ২০০৯ চনত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰদ্বাৰা প্ৰণীত পৰিৱেশবিজ্ঞান অভিধান প্ৰকাশ কৰিছে। পৰিৱেশবিজ্ঞানৰ অভিধান প্ৰকাশ কৰাটো ভাৰতীয় আঞ্চলিক ভাষাত এয়ে প্ৰথম। সম্পাদিত ৰচনাসমূহ : (১) ১৯৯০ চনত অসম সাহিত্য সভাৰ বিশ্বনাথ চাৰিআলি অধিৱেশনৰ স্মৃতিগ্ৰন্থ 'বিশ্বনাথ দীপিকা' ৰ সম্পাদনা। সেই গ্ৰন্থত অসমীয়া সাহিত্য সম্পৰ্কে বৰুৱাৰ এটা দীঘল নিবন্ধ প্ৰকাশ। (২) ১৯৯৯-২০০১ চনত 'বিজ্ঞান জেউতিৰ সম্পাদনা। (৩) ২০০১ চনত অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ বিশ্বনাথ চাৰিআলি অধিৱেশনৰ স্মৃতিগ্ৰন্থৰ সম্পাদনা। (৪) ২০০১-২০০২ চনত অসম সাহিত্য সভাই প্ৰকাশ কৰা 'বিশ্বকোষ (বিজ্ঞান খণ্ড)'ৰ সহযোগী সম্পাদকৰ দায়িত্ব পালন। (৫) ২০০৪, ২০০৫ চনত অসম বিজ্ঞান লেখক সংস্থাৰ ৬খন জনপ্ৰিয় বিজ্ঞান গ্ৰন্থমালা, আৰু জিনম আৰু কোৱান্টাম নামৰ দুখন

স্মৃতিগ্ৰন্থৰ সম্পাদনা। (৬) ২০০৫ চনত অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ অসমীয়া বিজ্ঞান সাহিত্য ও অতীতৰপৰা বৰ্তমানলৈ’ গ্ৰন্থৰ সংকলন আৰু সম্পাদনা। (৭) আকাশ শিশু বিজ্ঞান অনুষ্ঠান’ ৰ প্ৰকাশন ‘আকাশ বিজ্ঞান-বাবাৰ্তা’ ৰ সম্পাদনা। (৮) ২০১৫ চনৰপৰা অসম প্ৰদূষণ নিয়ন্ত্ৰণ পৰিষদৰ মুখপত্ৰ ‘পৰিৱেশ-বাবাৰ্তা’ৰ অতিথি সম্পাদকৰ দায়িত্ব পালন। (৯) ২০১৫ চনৰপৰা শৰাইঘাট ইয়াৰবুক’ ৰ বিজ্ঞান অংশৰ সম্পাদনাৰ দায়িত্ব পালন। বিজ্ঞানৰ সংগঠনৰ দায়িত্বভাৰ, প্ৰতিষ্ঠা, অংশগ্ৰহণ আদি : (১) ১৯৮৪-১৯৮৭ চনলৈকে অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ বিশ্বনাথ চাৰিআলি শাখাৰ সম্পাদক। (২) ৰাজ্যৰ বিভিন্ন ঠাইত অসম বিজ্ঞান সমিতি, চৰকাৰী বিজ্ঞান-প্ৰযুক্তি বিভাগ, অসম সাহিত্য সভা আদিৰদ্বাৰা আয়োজিত সভা, আলোচনাচক্ৰ, কৰ্মশালা আদিত অংশ গ্ৰহণ। (৩) ১৯৮৭-২০০২ চনৰ কালছোৱাত মহীশূৰ, নতুন দিল্লী, কলকতা, মণিপুৰ আদি ৰাজ্যৰ বাহিৰৰ ঠাইত কৰ্মশালা, আলোচনাচক্ৰ আদিত সমল ব্যক্তি বা আলোচক হিচাপে অংশ গ্ৰহণ। (৪) ২০০১ চনৰপৰা ‘আকাশ শিশু বিজ্ঞান অনুষ্ঠান’ ৰ প্ৰতিষ্ঠাপক সভাপতি। (৫) ২০০২-২০০৪ চনৰ কালছোৱাত অসম বিজ্ঞান লেখক সংস্থাৰ সভাপতি। (৬) ২০০৬ চনৰপৰা ‘গ্ৰাম্য জনবিজ্ঞান মঞ্চ’ ৰ প্ৰতিষ্ঠাপক সভাপতি। (৭) ১৯৯৩ চনৰপৰা ৰাষ্ট্ৰীয় শিশু বিজ্ঞান কংগ্ৰেছৰ কাৰ্যসূচীৰ সৈতে জড়িত। (৮) ২০১৮ চনত অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ বিস্তৃত কৰ্মসূচীৰ অন্তৰ্গত আৰ্কাইভ উপসমিতিৰ সভাপতিৰ দায়িত্ব গ্ৰহণ।